

373.3(07)

B 43

Міністерство освіти України
Інститут змісту і методів навчання
Криворізький державний педагогічний інститут

**ВИКЛАДАННЯ І ВИХОВАННЯ
В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКОЛИ**

Навчальний посібник

В и п у с к 3

Київ - 1998

ДЕЩО ПРО СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ

/Ф.З. Я л о в и й/

Як відомо, уже в початкових класах учителі на уроках української мови дають учням елементарні відомості про речення, зокрема про прості й складні. У старших класах учителі-словесники уже детальніше вивчають з учнями питання про різні типи простих і складних речень, не звертаючи, безперечно, увагу учнів на те, що в мовознавчій науці є багато визначень понять "просте" й "складне" речення й на те, що складні речення мають різноманітні структурно-семантичні особливості, а ось уже як на факультеті підготовки вчителів початкових класів, так і на філологічних факультетах університетів та педагогічних інститутів майбутні вчителі і початкових і старших класів при вивченні розділу "Синтаксис" курсу сучасної української літературної мови повинні глибоко вивчити й усвідомити названі вище особливості зокрема складного речення. Не зважаючи на наявність у мовознавстві багатьох визначень поняття "речення", доцільно звернути увагу студентів лише на визначаючі, констатуючі ознаки речення: інтонацію й предикативність, бо саме вони якнайповніше характеризують речення як синтаксичну одиницю. Але крім загальних рис, властивих і простому й складному реченню, складні речення мають свої специфічні особливості, які дають підстави говорити про просте й складне речення окремо.

Як же слід розглядати складне речення?

Чи це /об"єднання/ сполучення двох або більше простих речень, чи єдине ціле, в якому виділяються частини складного речення, співвідносні з простим.

Це питання широко висвітлене в лінгвістичній літературі.¹

У даному разі заслуговують уваги й всебічного схвалення мір-

¹ Див. Руднев О.Г. Синтаксис современного русского языка. Высшая школа, М.:1969, стр. 261-262; Современный русский язык, часть II /Морфология. Синтаксис/, под ред. проф. Е.М.Галкиной-Федорук, Из-во МГУ, стр.522;

Сучасна українська літературна мова. Синтаксис /За заг.ред. академ. І.К.Білочіла/. Наукова думка.-К.,1971;

"Основные построения описательной грамматики современного русского языка", Изд-во "Наука", М.,1960, стр.169.

кування академіка В.В.Виноградова, висловлені в статті "Основные вопросы синтаксиса предложения" про те, що "Складним називається речення, яке являє собою єдине інтонаційне й смислове ціле, але утворене з таких частин /двох і більше/, котрі за своєю зовнішньою структурою граматичною більш-менш однотипні з простими реченнями. Хоч частини складного речення за зовнішньою будовою однорідні з простими реченнями, але в складі цілого не мають смислової й інтонаційної закінченості, властивої для категорії речення, і, отже, не утворюють окремих речень".¹

Термін "речення" для позначення частин складного речення не зовсім вдалий, бо вимагає уточнення аспекту використання.

На нашу думку, найбільш вдалим для позначення частин складної конструкції є термін² "предикативна одиниця", бо він найкраще виражає суть аналізованої структури.

Термін "частини складного речення" не зовсім чітко виражає суть позначуваного явища, бо частиною речення, в тому числі й складного, може ж бути й словосполучення й синтагма.

Компоненти складного речення співвідносні з простими реченнями саме за структурою, за різними схемами прояву предикативності /модальності/, цей бік граматичного явища й підкреслює термін "предикативна одиниця". При цьому враховується і відмінність від сполучення, яке не володіє предикативністю, і відмінність від речення, для якого хоч і характерна предикативність, але разом з тим йому властива інтонаційна й смислова завершеність, а предикативна одиниця цих ознак не має.

Отже, не лише предикативність відрізняє речення від словосполучення, а й відсутність інтонаційної й смислової завершеності.

Предикативна одиниця лише за зовнішніми ознаками співвідноситься з простим реченням, вона омонімічна простому реченню.

Щоб зрозуміти природу предикативної одиниці, її можна порівняти з морфемою, яка може збігатися зі словом, але в такому випад-

¹ В.В.Виноградов. "Основные вопросы синтаксиса предложения", Сб. "Вопросы грамматического строя", Изд-во "Наука", М., 1955, стр.424.

² Абакумов С.Н. "Современный русский литературный язык", 1942; стр.151.

Н.В.Чесноков, "О частях сложного предложения", "Труды Таганрогского пединститута, т.УШ, 1962; стр.79-80.

"Основы построения описательной грамматики современного русского литературного языка", стр.171-172 и др.

ку вона вже розглядається в іншому аспекті, в аспекті мовлення, тобто виступає як функціональна одиниця. Отже, опрацюовуючи зі студентами названу вище тему, необхідно на підставі висловлених рекомендацій і побажань зорієнтувати студентів, щоб вони при цьому враховували такі моменти:

1. У поглядах на природу складного речення в лінгвістичній науці ще немає єдиної думки. Але науково найобгрунтованішою є точка зору, що складне речення становить собою не механічне об'єднання двох чи більше простих речень, а діалектично взаємообумовлених /синтаксично, інтонаційно й семантично/ предикативних одиниць.

2. Для називання компонентів складного речення найбільш владим є термін "предикативна одиниця", який позбавлений полісемії, яка властива термінам "речення", "член", а також конкретно виражає суть поняття, не допускаючи подвійного тлумачення, яке можливе в терміні "частина складного речення".

3. При опрацюванні цього питання студентам доцільно перш за все звернути увагу на наукові праці тих авторів, які писали про недоречність вживання терміна "речення" по відношенню до частин складного речення:

1. Абакумов С.И. Современный русский литературный язык, М., 1942, стр.151.
2. Белошапкова В.А. К изучению типов сложного предложения. Доклады и сообщения Института языкознания, выпуск 2, Изд. АН СССР, М., 1952.
3. Виноградов В.В. Основные вопросы синтаксиса предложения. Сб "Вопросы грамматического строя", Изд. АН СССР, М., 1955, стр.424.
4. Основные построения описательной грамматики современного русского литературного языка", Издательство "Наука", М., 1966., стр.169,171.
5. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис./За заг.ред. академіка І.К.Білодіда/. Вид-во "наукова думка", -К.:1971.
6. Руднев О.Г. Синтаксис современного русского языка. Издательство "Высшая школа", М., 1963, стр.261-262.